

Bryan Magee *Modern British Philosophy*, Sécker and Warburg, London 1971, 234 s.

Úsilie popularizovať výsledky filozofického bádania patrilo oddávna k ambíciám filozofickej obce napriek istému riziku takéhoto podnikania: z popularizácie sa veľmi ľahko rodí simplifikácia, ak nie vulgarizácia. Býva to najmä vtedy, keď sa filozofická teória podáva v druhostupňovom alebo v tretostupňovom odvare. Anglický filozof a televízny komentátor Bryan Magee sa pokúsil vyhnúť sa tomuto úskaliu tak, že do rozhlasového cyklu o modernej britskej filozofii pozval na rozhovor jej najvýznamnejších tvorcov, alebo, ak už nežili, ich najkvalifikovanejších interpretov. Cyklus vysielala BBC v zime r. 1970—71. Pre mimoriadny úspech ho opakovali r. 1971 a napokon, po nevelkých redakčných úpravách, vyšiel aj tlačou.

Obsahuje 14 rozhovorov. Úvodný s Antonym Quintonom sa týka generácií o vývine britskej filozofie v 20. stor., o jej tradíciách a hlavných prúdoch. (Treba rozumieť „hlavných prúdoch“ v rámci analytickej filozofie, pretože kniha, hoci má názov moderná britská filozofia, neprináša zmienku napr. o S. Alexandrovi, A. W. Whiteheadovi, A. J. Toynbeem a i.) Potom nasledujú „monografické“ rozhovory o filozofických systémoch Bertranda Russella, Ludwiga Wittgensteina, G. E. Moora a J. L. Austina, ktorí už nežili. A. J. Ayer, Karl Popper, Gilbert Ryle a Peter Strawson ako vedúce osobnosti staršej a strednej generácie podávajú v rozhovore s Mageem hlavné myšlienky svojej vlastnej filozofickej tvorby. Diskusia medzi Karлом Popperom, Petrom Strawsonom a Geoffreym Warnockom je zaujímavou konfrontáciou názorov na prínos a problémy Russellovej filozofie. Potom nasledujú rozhovory s Bernardom Williamsom o etike, s Ninianom Smartom o náboženstve, s Richardom Wolheimom o estetike a s Alasdairom MacIntyrom o sociálnej teórii. Zá-

verečný rozhovor s Alanom Montefiore m sa sústreďuje najmä na otázku, aký ohlas má súčasná britská filozofia na európskom kontinente a aké sú dnes najtypickejšie rozdiely medzi britským a západoeurópskym (najmä francúzskym) filozofovaním.

Mageeho pokus oživiť filozofický dialóg s vedomým opretím sa o platónsku tradíciu a využitím ho na popularizáciu filozofie ústami jej autentických tvorcov pred miliónovým rozhlasovým poslucháčstvom treba pokladať za modelový. Tlač ho označila za mílnik v živote britského rozhlasu. Závažnosť informácie sa tu organicky spojila s príťažlivosťou. Niet pochyb, že tento príklad by sa dal v primeranej obmene (pokiaľ ide o tému a cieľ) s prospechom aplikovať aj u nás, a to nielen v rozhlase, ale aj v televízii.

Anthony Quinton vidí východiská modernej britskej filozofie v štvorici Russell, Moore, Wittgenstein a Austin. Prví dvaja urobili prelom od nemeckého idealizmu, ktorý dovtedy vládol na anglických univerzitách. Filozofiu chápali ako kritickú aktivitu, ktorej hlavným nástrojom je analytickosť. Kým Moore zdôrazňoval predovšetkým common sense a vo svojich analytických textoch uplatňoval neobyčajný cit pre zmysel a funkciu slov, Russell budoval na matematickom vzdelaní a na skeptickom prístupe k problémom. V opozícii proti starším idealistickým a substancialistickým názorom obaja pokladali svet za zloženinu z množstva vecí rozličných druhov (tzv. pluralistický neo-realizmus). Prítom si nevšimli noetické úskalía, ktoré vyplývali z ich empirizmu a „ontologického“ pluralizmu, hoci je evidentné, že musí existovať ontologický korelát medzi množstvom „myslí“ (Moore) na jednej strane a ríšou abstraktného, ktorá sa prejavuje univerzálnymi logickými zákonmi.

Ďalšou významnou udalosťou v brit-

skom filozofickom živote bolo vydanie Wittgensteinovho *Tractatus logico-philosophicus* s Russellovým úvodom na jednej strane a neskoršie uverejenie Ayerovej knihy *Language, Truth and Logic* na druhej strane. Wittgenstein presvedčil Russella na základe jeho vlastnej logiky, že matematické výroky sú pravé tautológie. Wittgenstein tvrdí, že ak má mať výrok nejaký zmysel, musí odzrkadľovať nejaký fakt. Keďže matematika nevytvára o svete nič substanciálne, je vlastne technikou inferencie: pomocou nej prechádzame od jednej formy informácie k druhej, ktorá však bola v tamtej fakticky už obsiahnutá. Kantovská myšlienka sa tu objavila v novej interpretácii.

Po logickom pozitivizme nastúpila éra lingvistickej filozofie, o ktorú sa pričínil Wittgenstein svojou druhou vývinovou etapou a oxfordskí filozofi Ryle, Austin i jeho žiak Ayer.

Quinton načrtáva aj niektoré novšie problémy a mená: významné knihy Strawsonove, Hampshire a Chomského, ktoré vlastne znamenajú ďalšie rozvinutie prevažne analytickej filozofie ako dominantnej školy vo Veľkej Británii.

Azda nie je potrebné reinterpretovať v našej recenzii to, čo povedali o spomenutých už mŕtvych štyroch vedúcich osobnostiach britskej filozofie ich vykladači. Naproti tomu je zaujímavé čítať, ako sa na svoju tvorbu (najmä staršiu) dívajú niektorí z ďalších kľúčových spolutvorcov filozofie na britských ostrovoch.

A. J. Ayer bol v polovici tridsiatych rokov na študijnom pobyte vo Viedni, odkiaľ si doniesol materiál pre svoju knihu *Jazyk, pravda a logika* (1936). Cez úsilie Viedenského krúžku nadväzuje na tradíciu Humeovho empirizmu a na moderné logické techniky, rozvinuté najmä ľuďmi typu Bertranda Russella. Sú dva druhy výrokov: prvé sa vzťahujú na fakty a dajú sa overiť pozorovaním, druhé sú formálne (matematické a logické) a ich povaha je tautologická. Čo nespadá do týchto dvoch tried, je metafyzické a nezmy-

selné. Pokiaľ ide o etické výroky, Ayer ich pokladal skôr za výraz emócií, než konštatovanie faktov. Napokon tvrdil, že všetky ozajstné problémy staršej filozofie sa v skutočnosti týkali analýzy pojmov.

Ayer, pravdaže, neskôr modifikoval svoje dosť scientisticky zjednodušené stanoviská. Vo Viedenskom krúžku zostala otvorenou otázkou tzv. pozorovacích výrokov. Napr. Schlick chcel všetko pozorované redukovať na pocitové výroky, kým Carnap a Neurath sa usilovali obmedziť na výroky o fyzikálnych objektoch. Tento „spor“ zaujal aj Ayera, ktorý napokon dospel k záveru, že len málo filozofických problémov sa dá vyriešiť priamymi definíciami. Tak napr. už Russella znepokojoval fakt, že existujú výroky, ktoré nič nedenotujú, a predsa majú zmysel (napr. „súčasný francúzky kráľ“). Ayerovo úsilie smerovalo preto k zdôvodneniu a prehĺbeniu analytických postupov vo filozofii. Neobišlo sa to bez viacerých podstatných korektúr jeho počiatočných zverejnených stanovísk.

Karl Popper, pôvodne Viedčan, emigroval pred nacistami r. 1937 na Nový Zeland, od r. 1945 britský občan, začal svoj rozhovor konštatovaním, že sa nerád nazýva filozofom. V dejinách filozofie je oveľa viac zahanbujúcich než obdivuhodných téz. Každý máme nejakú filozofiu, ale väčšinou chybnú. Za hlavnú úlohu filozofie pokladá kritické skúmanie, ktoré sám vo veľkej miere orientuje na spoločensko-historické javy. Pokúša sa odhaliť niektoré predsudky v názoroch ľudí. Napr. taký predsudok, že nie je možná diskusia medzi ľuďmi, ktorí sa nezhodujú v základných veciach. To by znamenalo, že diskusia o základných veciach je principiálne nemožná. Alebo, že určité rozpory základného rázu by sa dali likvidovať iba vojnou.

Popper nepovažuje za dostatočný podnet pre filozofovanie úsilie korigovať omyly profesionálnych filozofov (ako sa k tomu priznal G. E. Moore). Nemyslí si, že filozofii stačí jej vlastná historická imanencia.

Pôvodne študoval matematiku a fyziku, neskoršie sa sústredil na štúdium vedeckých metód. Svoj názor na povahu vedy a pokrok v nej ilustruje vzťahom medzi Newtonovou a Einsteinovou teóriou. Nesúhlasí s induktivistami vo vede, pretože ani najväčšie množstvo pozorovaní nemôže dokázať pravdivosť určitej tézy alebo teórie. Pozorovanie a experimenty — podľa neho — majú testovaciu úlohu s cieľom odmietnuť danú tézu či teóriu. „Určitá teória je úspešná, kým odoláva testom — pokým odoláva našim pokusom odmietnuť ju“ (s. 72). Na predvedeckom štádiu neznášame už samu myšlienku, že by sme sa mohli mýliť. Trváme dogmaticky na svojich omyloch, kým je to možné. Naopak, na vedeckej rovine systematicky vyhľadávame svoje chyby a omyly. „To je kritická metóda vylučovania omylov“ (s. 73). Určitá teória patrí do sféry vedy, ak ju možno a slobodno odmietnuť. Teória, ktorú by nebolo možné zamietnuť v dôsledku nejakej udalosti alebo javu, je mimo vedy.

Gilbert Ryle patril s Austinom k tzv. oxfordskej filozofickej škole a súčasne k najvplyvnejším osobnostiam v britskej filozofii, pretože od r. 1947 — po G. E. Moorovi — prevzal redigovanie časopisu *Mind*. Roku 1949 vydal prvú knihu *The Concept of Mind*, do ktorej vložil svoje vyhranené názory na analyticko-lingvistické postupy. Avšak už r. 1931 napísal: „Koniec koncov existuje stanovisko, ktoré dovoľuje zistiť a dokonca aj povedať, čo vlastne znamená ten či iný výrok... Prikláňame sa k názoru, že práve v tom spočíva filozofická analýza a že to je súčasne jediná a celá funkcia filozofie.“

Rozhovor s Rylom sa sústreďoval na hlavné myšlienky jeho prvej knihy, ktorá vyvolala dosť veľký rozruch. Po odstupe rokov sa Ryle na seba hnevá za niektoré pasáže, ale inakšie sa k nej hlási. Nemrzí ho, že napr. o určitých stránkach duševného života hovoril bez hlbšej znalosti psychológie alebo psychoanalýzy. Nešlo mu o psychológiu, ale o filozofiu.

Zaujímavou témou rozhovoru bola otázka

„vnútorného života“, ktorej netradičné a „neúčtivé“ traktovanie Rylovi mnohí zazlievali. Ako hovorí, nešlo mu o negáciu „vyšších“ oblastí duševného a duchovného života, ale o ich pokrytecké označovanie prívlastkom „vnútorný“.

Magee dal Rylovi otázku, prečo a či zámerne vo svojich spisoch používa málo citátov a odkazov na literatúru. Odpovedal, že zámerne. „Vôbec nie som proti filozofickej učeneckosti... No miešať nápoje je vždy zlá vec“ (s. 110). Citát je málokedy z toho istého skupenstva ako autorský text, preto sa väčšinou významovo posúva. Okrem toho sa Ryle domnieva, že úroveň poznania predmetu sa vo filozofii nedokazuje množstvom referencií.

Mladší predstaviteľ oxfordskej školy Peter Strawson takisto pokračuje v línii analytickej filozofie. Sústreďuje sa na vybrané problémy logiky a v súvislosti s tým sa venuje hlbkovému rozboru Kantovej *Kritiky čistého rozumu*. Uvedomuje si isté tienisté stránky analytickeho prístupu, no domnieva sa, že skúmanie ľudského myslenia a jazykového vybavenia neprestalo byť aktuálne. Osobitne ho zaujíma vzťah medzi idealizovanými systémami jazyka (napr. formálna a symbolická logika) na jednej strane a hovorovou rečou na druhej strane. Dospel k poznaniu, že celá dnešná formálna logika sa dá v podstate vyvodiť čistou úvahou z povahy tzv. všeobecnej výrokovej formy (Wittgenstein). Svoju abstraktnosťou nepostačuje na materiál, s akým pracujeme pri poznávaní skutočnosti.

Strawson sa postavil proti tradícii britského empirizmu, ktorý pokladal zmyslové údaje za základné zložky (jednotliviny) nášho pozadia. Strawson, naopak, považuje za takéto zložky materiálne veci a osoby, a to na podklade princípu totožnosti. V aplikácii na logiku sa usiloval dokázať, že existuje spojivo medzi dvoma pármí pojmov: na jednej strane sú ontologické pojmy jednotlivého a všeobecného a na druhej strane logické pojmy subjektu a predikátu. V poznávacej praxi je jedno-

tlivé základným predmetom referencie, a teda aj základným subjektom predikácie.

V spore o čase a priestore zastáva Strawson náhľad, že priestor a čas sú objektívne, nezávisle od našej skúsenosti existujúce priestorové a časové vzťahy; absolútny priestor a čas podľa neho nejestvujú.

Z filozofického hľadiska sú veľmi inštruktívne tie partie z Mageeho rozhovorov, ktoré vynášajú na svetlo kľúčové teoretické protirečenia medzi britskými filozofmi. Týka sa to napr. hodnotenia významu a „slabín“ filozofie Bertranda Russella, Ludwiga Wittgensteina, ale aj G. E. Moora. Russell našiel prísnych kritikov medzi oxfordskými filozofmi, kým Popper ho vehementne bránil; naproti tomu Oxfordčania Strawson a Warnock obraňovali Wittgensteinovu druhú fázu (*Philosophical Investigation*), proti ktorej nadceňovaniu sa kedysi vyslovil Russell a v rozhovore o tejto téme aj Popper.

Rozhovory o špeciálnych témach (etika, náboženstvo, estetika, sociológia) žiaľ, nie je možné komentovať, pretože by to znamenalo podstatne prekročiť úmerný rozsah recenzie i okruh centrálnych filozofických problémov.

Alan Montefiore v záverečnom rozhovore nevedel dať uspokojivú odpoveď na otázku, prečo bola analytická filozofia dominantným smerom posledných desaťročí britskej filozofie. Prikláňa sa k názoru, že tento smer je až neúmerne uzavretý do seba a vlastne neberie na vedomie existenciu ostatných škôl a smerov nielen v Anglicku, ale ani v celom angloamerickom svete. Príčina je v osobitnej tradícii a organizácii anglických univerzít. Tam však väzí pravdepodobne aj dôvod, prečo sa dominantný prúd britskej filozofie prakticky nedostal (s výnimkou Škandinávie) výraznejším spôsobom do západoeurópskej filozofie. Na príklade Francúzska ukazuje Montefiore dvojstranný fenomén: na jednej strane Angličania pomerne málo poznajú najnovšiu francúzsku — a vôbec európsku — filozofiu, na druhej strane Francúzi fakticky neprijali anglický

spôsob filozofovania, takže hlavnými prúdmi v ich súčasnej filozofii sú marxizmus, fenomenológia, štrukturalizmus, tomizmus a zo zotrvačnosti aj existencializmus a psychoanalýza. Podľa Montefioreho výchádzkom z istej izolovanosti britskej filozofie by malo byť starostlivé rozlišovanie medzi tým, čo v tejto filozofii pochádza z osobitosti anglického jazyka a domácej tradície, a tým, čo musí byť ľudom určitej epochy spoločné napriek rozdielnosti tradícií a jazykov.

Na rozdiel od iných veľkých západných kultúr Veľká Británia nemá vo svojom filozofickom profile významnejšie a tvorivejšie zastúpenie dialektického a historického materializmu. V anglickej filozofii prakticky neexistuje taká živá konfrontácia s marxizmom, ako je napr. vo Francúzsku alebo v Taliansku (J. B. Haldane a M. Cornforth boli tu predsa len osihotení), a preto väčšina jej problémov vyznieva i rieši sa príliš akademickým, až do scholastizmu siahajúcim spôsobom. (Túto kritiku lingvisticko-analytického univerzalizmu v britskej filozofii veľmi priliehavo formuloval mimo iných aj sám Karl Popper.) Je to filozofia kolégiových univerzitných pracovní, kde horí krb a fajčí sa fajka; je to, aspoň dosiaľ, filozofia istej diskurzívnej idyly, ktorá napriek veľkému citu a oprávnenej kritike za priestupky proti logike výpovedí prejavuje málo zmyslu pre realitu, jej kategórie a zákonitosti a najmä pre konfrontáciu filozofie s dynamikou spoločenského vývinu a jeho protirečení. Ale aj tak — domnievame sa — má teoretický aj praktický význam informácia, ktorú o nej podávame pri príležitosti vydania dialógov o jej ústredných profesionálnych problémoch a vybraných predstaviteľoch. Obsírnu analýzu sémantickej a logicko-analytickej filozofie, založenú na širokej materiálnej báze, prináša monografia sovietskej filozofky M. S. Kozlovovej *Filozofia a jazyk*, ktorá vyšla vlni v Moskve vo Vydavateľstve Mysl.

Elena Városová